

ötürü Şehzade Mustafa'nın (IV. Mustafa) aydınlatılması amacıyla kaleme alındığı ifade edilmekle beraber (Cevdet, VII, 289-290) bunun kabul edilir bir yanı yoktur. Eser Nizâm-ı Cedîd uygulamasına karşı oluşan muhalefete, henüz hâfizalarda canlı olarak yaşamakta olan yakın geçmişin ağır askerî bozgunlarını, hezimetlerini ve toprak kayıplarını, ordunun içinde bulunduğu çöküntüyü, düşman karşısına çıkmayan perişan durumunu ve nihayet savaş kabiliyetini tamamen kaybetmiş olduğunun açıkça itiraf edildiğini hatırlatır. Askerî yenilenmenin kaçınılmazlığını ve Avrupa usullerinin kabul edilmesindeki mutlak zarureti vurgular. Bu anlatımın, genelde ağır bir dil kullanan ve ileri sürdüğü haklı tenkitleri çok defa acımasız bir sertlikle sürdüren ifadesi eserin kaleme alınma gerekçesini de ortaya koyar.

Eser genel mahiyette bir girişle başlar ve böyle bir risâlenin kaleme alınmasının gerekçelerine kısa bir temastan sonra eğitilmiş askerinin gerekliliğini anlatmaya girişir. Yer yer soru-cevap şeklinde düzenlenen anlatım birtakım başlıklara bölünmüştür: "İbtidâ Nizâm-ı Cedîd'in vaz'ına ve bazılarının la'n ve ta'nına sebep nedir onun beyânındadır"; "Asâkir-i atıkamızın hîn-i vaz'larında olan keyfiyyât ile şimdiki halde olan halleri beyânındadır"; "Tâlimden asıl maksud ne olduğuk beyânındadır"; "Emîn-i câsus bulunmak tarihini beyan ve casus belâsiyla bir koca ordunun perişâniyetini ilân eden makâle-i acîbe ve garîbedir"; "Îrâd-ı cedîd hazinesinin vaz'ı niçindir ve bu mal nereden cem' ve ne mahalle sarfolunur onun beyânıdır" (Koca Sekbanbaşı Risâlesi, haz. Abdullah Uçman).

Risâle, daha önceki devirlerden örneklemelerde bulunmakla beraber genelde 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında yaşanan zafiyet halini takip eder ve bunu çeşitli kritik vurgulamalarıyla 1792 Yaş barışına kadar getirir. Ordunun içinde bulunduğu perişanlık halinde 1791 Zıftovi barışından sonra Rus cephesinde mücadeleye devam edilememesinin belirtilmesi, III. Selim'in ısrarına rağmen savaşamayacağını beyan etmesi, bunun ordu ricâlinin tanzim ettiği bir mazharla İstanbul'a bildirilmesi, risâlenin askerî yenilmeye karşı çıkarıların yüzüne vurduğu en dramatik sahnesidir (a.g.e., s. 60-61). Yakın devrin olaylarını bir görgü şahidinin müşahede ve bilgi sağlamlığı içinde veren risâlede, eski tasarruflara bir son veren ve yeni vergilendirmeleri kaçınılmaz

kılmış olan îrâd-ı cedîd uygulamasının büyük bir vukufu savunulması, bu kısımda teknik bilgiye sahip bir kişinin müdahalesinin bulunduğu şüphesini uyandırmaktadır. Eserin çeşitli yayımları olmakla beraber (TOEM, 37/42 ilâve, İstanbul 1328; Abdullah Uçman, İstanbul, ts. [1976]; İng. trc. W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London 1820, s. 265-355) mevcut yazmalarının karşılaştırılmasıyla ilmi bir neşri henüz yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sekbanbaşı Risâlesi (TOEM ilâvesi), İstanbul 1328; a.e. (haz. Abdullah Uçman), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser); a.e. (Cevdet, *Târih* içinde), VII, 289-301; Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 6013, vr. 243^b-245^b; Cevdet, *Târih*, VII, 257, 289-290; W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, London 1820, s. VII, 265-355; Zinkeisen, *Geschichte*, VII, 323 vd.; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, s. 155; a.mlf., "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Risâlesi", *TED*, sy. 13 (1987), s. 387-479; a.mlf., "Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est", *İlmî Araştırmalar*, sy. 9, İstanbul 2000, s. 45-66; Ali Birinci, "Koca Sekbanbaşı Risâlesinin Müellifi Tokatlı Mustafa Ağa (1131-1219)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 105-120.

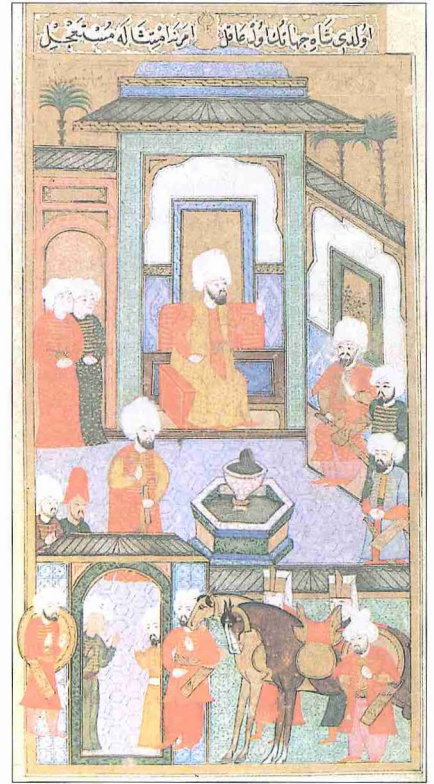
DİA

KOCA SİNAN PAŞA

(ö. 1004/1596)

Osmanlı sadrazamı.

Arnavut asıllı Ali adlı bir köylünün oğlu olup Luma'da Topojani'de, bir başka rivayete göre ise Delvine'de dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte ikinci sadâreti sırasında yetmiş yaşında olduğundan hareketle 1520 yılına doğru doğduğu ileri sürülür. Çağdaş kaynaklarda seksen doksan yaşlarına kadar yaşadığından bahsedilir (Selânîkî, s. 581-583). "Koca" dışında Yemen ve Tunus fâtihi lakaplarıyla da anılır. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde beş kere sadârette bulunmuş, kendine has kişiliği, adamları, serveti ve vakıfları ile şöhret kazanmıştır. Küçük yaşta devşirilerek kendisinden önce saraya alınan ağabeyi Ayas Paşa'nın yardımıyla Enderun'a girdi. Ağabeyinin sayesinde kısa sürede yükselerek Kanûnî Sultan Süleyman'ın çarşnığır başısı oldu. Daha sonra Malatya sancak beyliğiyle saraydan çıktı; ardından Kastamonu, Gazze ve Nablus sancak beyliklerinde bu-

Sadrazam Koca Sinan Paşa'yı tasvir eden bir minyatür (*Târih-i Feth-i Yemen*, İÜ Ktp., TY, nr. 6045, vr. 7ⁿ)

lunduktan sonra Zilhicce 971'de (Temmuz 1564) Erzurum, Rebîülevvel 973'te (Ekim 1565) Halep ve 24 Cemâziyelâhir 975'te (26 Aralık 1567) Mısır beylerbeyi oldu. Yavuz Sultan Selim'in kızının kızıyla evlendiği ve Emine Hatun isimli bir kızının doğduğu bir arzuahalden anlaşılmaktadır.

Mısır beylerbeyliği sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli mesele Yemen'de İmam Mutahhar'ın isyanıdır. İsyanı bastırmak üzere Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa vezâret pâyesiyile serdar olarak görevlendirilmiş, emrine verilen askerinin önemli bir kısmı ile malî desteğin Mısır hazinesinden karşılanması kararlaştırılmıştı. Sinan Paşa, Yemen isyanının görüldüğü Kahire'de toplanan bir divanda ağabeyi Ayas Paşa'nın katlinden sorumlu gördüğü Lala Mustafa Paşa ile anlaşmazlığa düştü ve onu azlettirerek 21 Safar 976'da (15 Ağustos 1568) Yemen serdarlığının vezâret pâyesiyile kendisine verilmesini sağladı. Mekke üzerinden Yemen'e varan paşa önce buradaki Kahire Kalesi'ni aldı, gönderdiği kuvvetlerle Aden ve civarını, daha sonra San'a'yı ve ardın-

dan Kevkebân'ı ele geçirdi. İkiye ayrılmış olan Yemen beylerbeyliği tekrar birleştirilip Behram Paşa'ya verildi. Bölgeyi Osmanlı idaresine yeniden bağlayarak "Yemen fâtihi" unvanını alan Sinan Paşa, Mekke ve Medine'yi ziyaret edip 978'de (1571) hacı oldu, ardından Kahire'ye görevine döndü. Kısa bir süre sonra Kubbe vezirliğine yükseldi.

Kıbrıs fethi sırasında Kılıç Ali Paşa tarafından Osmanlı ülkesine katılan Tunus'un İnebahtı Savaşı'nın ardından 980 (1572) yılında İspanyol donanması tarafından ele geçirilmesi üzerine Sinan Paşa burayı geri almak için hazırlanan Osmanlı kuvvetlerinin serdarlığına tayin edildi. Kılıç Ali Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı donanması, 982'de (1574) otuz üç günlük kuşatma sonunda İspanyollar'ın askerî üssü olan Halkulvâdî'yi alıp Tunus'a yeniden hâkim oldu. Sinan Paşa bu başarısı üzerine dördüncü vezirliğe yükseltildi ve "Tunus fâtihi" unvanını aldı. Bunun ardından İran'daki karışıklıklar dolayısıyla açılması düşünülen doğu seferi için Lala Mustafa Paşa ile birlikte Şark serdarlığına getirildi. Fakat aralarındaki rekabet ve çekişme yüzünden seferin idaresi Lala Mustafa Paşa'ya verildi, Sinan Paşa azledildi. Seferin ikinci yılında Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümünün ardından Sinan Paşa ekibi, siyasete ağırlığını koyarak başarılarına rağmen Lala Mustafa Paşa'yı azlettirip serdarlığın Sinan Paşa'ya verilmesini sağladı (Şâban 987 / Ekim 1579). Hatta Sokullu'dan sonra vezirîâzam olan Semiz Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine seferde bulunan Sinan Paşa'nın taraftarlarının baskısıyla Lala Mustafa Paşa sadâret makamına tayin edilmeyerek vekîli saltanat unvanıyla sadâret kaymakamlığına getirilmiş, üç aydan fazla bu görevde kaldıktan sonra sadâret mührü Sinan Paşa'ya gönderilmiştir (18 Cemâziyelâhir 988 / 31 Temmuz 1580). Sadâret müjdesini Tomanis'te alan paşa, kışlakmak üzere geldiği Erzurum'dan şahla barış yazışmalarına girişmesinin ardından zengin ganimetle İstanbul'a döndü. Ancak beklenen barışın sağlanamaması ve civar bölgelerin tehlikeye düşmesi üzerine 10 Zilkade 990'da (6 Aralık 1582) azledildi ve Malkara'ya gönderildi (a.g.e., s. 137).

Dört yıllık bir mâzuliyetten sonra sunduğu kıymetli hediyeler sayesinde harem ve saray halkının gayretleriyle yeniden padişahın ilgisini kazanan Sinan Paşa, 994 Zilhiccesi sonlarında (Aralık 1586) Şam beylerbeyliğine getirildi. Ardından

bu görevden alındı ve İstanbul'a dönerek Üsküdar'da ikamet etmeye başladı. Zü-yüf akçe meselesinden çıkan ve "Beylerbeyi vak'ası" diye bilinen sipahi ayaklanması sırasında Siyavuş Paşa azledilince yine taraftarlarının rolüyle 16 Cemâziyelevvel 997'de (2 Nisan 1589) ikinci defa sadrazam oldu. İki yıldan fazla süren bu sadaretinde birçok önemli icraatta bulundu, özellikle Şah Abbas'ın barış isteği kabul edilerek 1578'den beri süregelen savaşlara son verildi (1590). Bu dönemde önemli bir problem haline gelen sikke tashihi konusunda verimli çalışmalar yapıldı, maden ocakları etkili bir şekilde işletildi, yeni darphâneler kuruldu. Ayrıca Sakarya nehri vasıtasıyla Karadeniz-İzmit körfezi kanalının açılması projesine yeniden başlandı. Sinan Paşa, bu iş için 30.000 civarında timarlı sipahinin usta ve amele olarak istihdamını düşündü; ancak Ferhad Paşa, Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa, Kaptanîderyâ Hasan Paşa gibi muhaliflerinin karşı çıkmasıyla bu girişim sonuçsuz kaldı. Ardından aleyhine yapılan bu çalışmalar sonucu sadâretten azledilerek yerine Ferhad Paşa getirildi (10 Şevval 999 / 1 Ağustos 1591). Bununla da yetinilmeyip vakıf müessesesi açısından çok önemli bir uygulamaya gidilerek Şam, Anadolu ve Erzurum eyaletlerinde, Üsküp ve Dukagin sancaklarında kurduğu vakıflar kaldırıldı ve padişah haslarına katıldı. Kendisi yine Malkara'ya yollandı.

Yeniçeriler arasındaki huzursuzluk sebebiyle Ferhad Paşa'nın azli, Siyavuş Paşa'nın tayini üzerine eski vezirîâzam Ferhad Paşa'nın teftişiyle ile görevlendirilen Sinan Paşa, sadârette bulunmuş birinin bu şekilde soruşturulmasının kötü bir örnek teşkil edeceği, ayrıca Malkara'dan İstanbul'a gelmesinin yanlış yorumlanabileceği düşüncesiyle bu görevi kabul etmedi. Kısa bir süre sonra da ulûfe dağıtılması hususundaki problem yüzünden Siyavuş Paşa azledilince yeniçerilerin desteğiyle üçüncü defa sadâret makamına getirildi (24 Rebîülâhir 1001 / 28 Ocak 1593).

Sinan Paşa'nın bu üçüncü sadâretinde en önemli olay, Avusturya'ya karşı yeni bir sefer açılması ve böylece 1606 yılına kadar sürecek olan uzun bir savaş döneminin başlamasıdır. Bazı devlet ve ilim adamlarının itirazına rağmen Sinan Paşa parlak sözler ve vaadlerle padişahı savaşa razı etti; 12.000 yeniçeri ve diğer askerî birliklerle 19 Şevval 1001'de (19 Temmuz 1593) yola çıktı. Sinan Paşa başlangıçta

bazı başarılar elde ettiyse de giderek savaştan seyrî değişti, sınır boylarında önemli kalelerden bazıları kaybedildi. Âcilen merkezden asker gönderilmesi istendi. Bunun üzerine geleneğe aykırı olarak ilk defa yeniçeri ağası idaresinde takviye yollandı, ayrıca Kırım Hanı II. Gazi Giray takviye kuvvetlerle yardıma gitti. Sinan Paşa, Tata Kalesi'nin ardından Yanık (Raab) Kalesi'ni ele geçirdi (12 Muharrem 1003 / 27 Eylül 1594) ve Belgrad'a döndü. Ancak 1003 Cemâziyelevvelinde (Ocak 1595) III. Murad'ın ölümü ve yerine III. Mehmed'in geçmesi onun durumunu sarstı. Rakibi olan Ferhad Paşa cephede bulunan Sinan Paşa'nın azlini sağladı (6 Cemâziyelâhir 1003 / 16 Şubat 1595). Fakat beş ay sonra Sinan Paşa vüzerâ ve ulemâdan etkili taraftarları vasıtasıyla dördüncü defa sadrazam oldu (29 Şevval 1003 / 7 Temmuz 1595). Ara verilen Avusturya savaşlarına yeniden başlandı. Oğlu Mehmed Paşa'yı Macaristan cephesine serdar olarak gönderen Sinan Paşa Eflak üzerine yürüdüysen de başarılı olamadı. Bu arada Osmanlılar'ın çok önem verdiği Estergon Kalesi de elden çıkmıştı (Eylül 1595). Bu başarısızlıklar sebebiyle 16 Rebîulevvel 1004'te (19 Kasım 1595) azledilen Sinan Paşa yeniden Malkara'ya yollandıysa da bu mâzuliyeti sadece on iki gün sürdü. Halefi Lala Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 28 Rebîulevvel'de (1 Aralık) beşinci defa sadâret makamına getirildi (a.g.e., s. 543-544). Bu son sadâreti sırasında cephedeki nazik durum karşısında bizzat III. Mehmed'in ordunun başında sefere gitmesini teşvik etti. Vâlîde Safiye Sultan'ın engellemesine rağmen özellikle Hoca Sâdeddin Efendi'nin ısrarlarıyla padişah sefere çıkmaya karar verdi. Hazırlıkların sürdüğü bir sırada Sinan Paşa hastalandı, Divan toplantılarına gelemeyince, birkaç gün sonra da 5 Şâban 1004'te (4 Nisan 1596) vefat etti ve Çarşıkapı'da Divanyolu üzerindeki türbesine defnedildi.

Selânikî yakından tanıdığı ve hizmetinde bulunduğu Sinan Paşa'nın ölümü sırasında yaşının seksenden fazla olduğunu, özellikle Arabistan'da pek çok hayrat tesis ettiğini, geçmiş dönemlerin harap hale gelmiş vakıflarını bir yolla almaktan büyük haz duyduğunu, ulemânın ilmini, askerinin şecaatini beğenmeyip bütün meziyetlerin kendisinde toplandığına inandığını, hediye alıp vermekten hoşlandığını, seferlerde çok mal elde ettiğini, her işin para ile yapılabileceği kanaatinde olduğunu belirtmektedir (a.g.e., s. 581-583). Yine dönemin kaynaklarında cesur, çabuk

kavrayan, inatçı, garazkâr, haşin ve mağrur bir zat olduğundan bahsedilir. Sinan Paşa, başta harem ve saray muhiti olmak üzere ulemâ ve asker çevresinden kıymetli hediyelerle veya mevkiler vererek bir taraftar kitlesi oluşturmuş, siyasî gücü bu ekiple birlikte kullanmıştır. Özellikle Lala Mustafa Paşa, Ferhad Paşa gibi amansız rakipleriyle giriştiği siyasî mücadele XVI. yüzyılın son çeyreğine damgasını vurmuştur. Siyasî gücü yanında muazzam servetiyle de dikkati çeken Sinan Paşa'nın vefatı sonrasında iç ve dış hazineye büyük borcu olduğu görülmüş, servetine, sahip olduğu mühimmat, cephaneye ve kıymetli eşyasına el konulmuştur (a.g.e., s. 584-585).

Başta İstanbul olmak üzere Arabistan ve Balkanlar'da pek çok medrese, cami, imaret, sebil, dârülkurrâ, han, hamam tesis edip bunlara önemli miktarda gelir tahsis etmiştir. İstanbul'da Divanyolu üzerinde bugün çeşitli dernek ve kültür kurumunun merkezi olarak kullanılan külliye, sebil ve türbesi ziyarete açık bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 10, hk. 534; nr. 12, hk. 73, 74, 75, 76, 84, 103, 537, 978; *Vakfiye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 104, vr. 1^a-7^b; Nehrevâli, *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fetih'l-Osmânî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1387/1967, tür.yer.; Feridun Bey, *Münşeât*, II, 570-572; Âlî Mustafa, *Kühû'l-ahbâr*, Nuruosmâniye Ktp., nr. 3409, vr. 407^a-408^a; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), bk. İndeks; C. Woodhead, *Ta'likizâde's-Şehname-i Hümayûn: History of the Ottoman Campaign into Hungary 1593-94*, Berlin 1983, s. 38-70; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 97; Naîmâ, *Târîh*, I, 78; Hammer (Atâ Bey), VII, 209-210; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 101, 163, 166-167, 168, 182, 218; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 340-342; S. Faroqi, *Die Vorlagen (telhişe) des Grosswezirs Sinan Paşa an Sultan Murad III*, Hamburg 1967; B. W. Wratislaw, *Anılar* (trc. Süreyya Dilmen), İstanbul 1981, s. 52-56; Kl. Schwarz – H. Kurio, *Die Stiftungen des osmanischen Grosswesirs Koğa Sinân Pascha (gest 1596) in Uzunğaova / Bulgarien*, Berlin 1983; Hulûsi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984, bk. İndeks; Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*, Ankara 1998, s. 152-157; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli* (trc. Ayta Ortaç), İstanbul 1996, bk. İndeks; Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi", *TTK Belleten*, X/37 (1946), s. 171-193; Haase, "Eine kleinere Waqf-Urkunde Koca Sinan Paschas für Malkara, Trakien", *Osm. Ar.*, sy. 11 (1991), s. 129-157; Tunca Kortantamer, "Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu", a.e., sy. 11 (1991), s. 215-228; Şerafeddin Turan, "Sinan Paşa, Koca", *İA*, X, 670-675; F. Babinger – [G. David], "Sinân Pasha, Khodja", *EP* (İng.), IX, 631-632.

MEHMET İPŞİRLİ

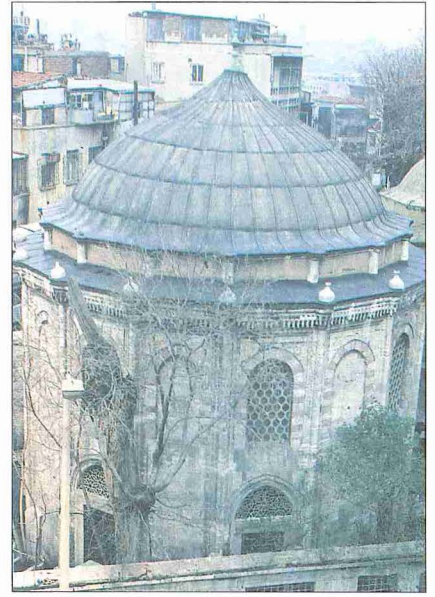
KOCA SINAN PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul Beyazıt'ta
XVI. yüzyıla ait külliye.

Çarşıkapı civarında Divanyolu üzerinde; medrese, türbe ve sebilden meydana gelir. Bânisi Yemen fâtihi Veziriâzam Koca Sinan Paşa, mimarı Dâvud Ağa olan külliye, diğer birimlerden bir yıl sonra bittiği bilinen sebilin kitâbesine göre 1002'de (1594) tamamlanmıştır; klasik dönem mimarisinin seçkin bir örneğidir. İtinâlı bir işçilikle kesme taştan inşa edilen yapılar, pencereleri dövme demir şebekeli yüksek bir ihata duvarının içine alınmış ve duvarın Divanyolu ile Bileyiciler sokağının kesiştiği yere rastlayan köşesine sebil yerleştirilmiştir. Avluya ana caddeye açılan basık kemerli cümle kapısının girilir.

Hadikatü'l-cevâmî'de dârülhadis olarak geçen (II, 21) medrese dikdörtgen şeklindeki bir iç avluyu dört yönden kuşatmakta ve dersane ile buna asimetrik biçimde yerleştirilmiş on altı hücreden meydana gelmektedir. Kuzey cephesinde küçük bir taşkınlığı bulunan dersane kare planlıdır. Sekizgen kasnaklı ve tromplu kubbesini bir pâyeye ile iki sütunun desteklediği kemerler taşır; güney cephesindeki revak ise iki yanda birer kubbe ve ortada bir tonozla örtülüdür. Molla hücreleri kubbeli ve biri avluya, altı üstlü daha büyük ikisi dışarıya bakan üçer pencerelidir. Hücrelerin önünde baklavalı başlıklara sahip on dört sütunun taşıdığı on sekiz küçük kubbeyle örtülü bir revak ve avlunun ortasında sekiz sütunçeli bir şadırvan yer alır.

Külliye'nin en gösterişli birimini teşkil eden türbe onaltıgen planlı, basık kubbeli

Koca Sinan Paşa Türbesi – Beyazıt / İstanbul

ve kapısının önü sundurmali bir yapıdır. Sundurma, beş adet zarif sütunçeye oturan kemerler vasıtasıyla taşınmaktadır. Giriş cephesinin dışındaki cepheler alttakiler dikdörtgen biçimli ve sivri kemerli, üsttekiler almaşık kırmızı-beyaz taşlarla örülmüş yuvarlak kemerli olan çift sıra pencerelerle hareketlendirilmiştir. Dar saçaklı kubbe eteğinde yapıyı çepeçevre dolanan mukarnaslı bir kuşak ve onun üstünde palmet dizili bir friz göze çarpar. İki mermer lahitte üç ahşap sandukanın bulunduğu türbenin içi ise çok yalın görünümlüdür. Türbenin etrafı ve medrese ile ihata duvarı arasında kalan

Koca
Sinan Paşa
Medresesi –
Beyazıt /
İstanbul